

Історія релігії і церкви

Р.А.Сітарчук

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

У статті розглядаються методи дослідження діяльності адвентистів сьомого дня в українських землях у складі Російської імперії.

Ключові слова: адвентизм, дослідження, метод.

На нашу думку, започаткував методологію дослідження адвентизму на вітчизняних теренах С. Бондар [2], який означив структуру та напрямки дослідження конфесії адвентистів, що не втратило своєї актуальності і до сьогодні. В радянській історіографії в методології вивчення адвентизму значне місце посідав ідеологічний чинник, були розроблені нові підходи до викладення матеріалу, які нерідко залежали від заздалегідь визначеного автором завдання — критики досліджуваної конфесії. Водночас радянські історики-релігієзнавці розробили принципи регіонального вивчення адвентизму [1]. У працях адвентистських істориків, зокрема Г. Лебсака [5], М. Жукалюка [3] та інших, загалом використовувалася загальнонавчана методологія дослідження, водночас вона тісно перепліталася з суб'єктивним фактором, оскільки виклад матеріалу і його зміст зумовлювався особистою участю автора в зазначених подіях. Поштовх сучасним підходам до розгляду адвентизму на вітчизняних теренах дала праця В. Любашенко [6], яка поєднала характеристику основ віровчення конфесії з розкриттям напрямків її діяльності.

У своєму дослідженні ми застосували загальні наукові та традиційні історичні методи і принципи, які застосовуються в усіх галузях історичних досліджень. При розкритті теми, характеризуючи специфіку загальнонаукових й історичних підходів та методів пізнання і притаманних їм принципів, ми намагалися визначити їх особливості в дослідженні Церкви адвентистів сьомого дня в українських землях, як об'єкта нашого пізнання.

Історична наука має у своєму арсеналі різноманітні методи, які застосовуються в усіх галузях історичних досліджень, є обов'язковим для будь-якого дослідника. У ході дослідження використовувалися найбільш універсальні й всеохоплюючі *філософські методи* наукового пізнання, які розкривають загальні підходи і принципи пізнання реальності, характеризують хід досліджуваного процесу загалом та можуть застосовуватися при вивченні всіх проявів дійсності, тобто в будь-якій науці. Ми скористалися однією зі складових цих методів — *діалектичним*. Він сприяв розгляду становлення організаційної структури, внутрішніх процесів у Церкві адвентистів сьомого дня, а також її взаємовідносин з державними органами влади в їхньому розвитку, взаємовпливові та взаємопроникненні.

Другою категорією використаних методів є *загальнонаукові*. Вони — одні із засобів розв'язання науково-пізнавальних завдань і на відміну від філософських охоплюють лише певні науки, в тому числі й історію та релігієзнавство. Із загальнонаукових у нашому дослідженні дістали своє застосування передусім логічний, історичний методи, метод сходження від

конкретного до абстрактного і від абстрактного до конкретного та метод системного аналізу.

Логічний метод застосовується при визначенні змісту роботи, для систематизації та викладу тексту в певній послідовності. Так, першим у будь-якому дослідженні є огляд літератури, джерел та методології, що зумовлено вимогами написання відповідних праць; крім того, проводити власні дослідження з теми логічно неможливо без аналізу раніше напрацьованого іншими авторами. Далі розглядається виникнення й розвиток адвентизму в Америці та Європі — територій, звідки це релігійне вчення прийшло на українські землі, що неабияк вплинуло на місцеве становлення Церкви адвентистів сьомого дня. Логічно послідовною може бути і наступна складова, у якій відбивається формування організаційної структури адвентистів сьомого дня на українських територіях. Завершальною складовою дослідження, напевно, можуть бути взаємовідносини конфесії з державною владою.

Дотримання *методу історизму* забезпечує вивчення закономірностей виникнення явищ, їх розвитку й зв'язку з конкретними історичними умовами. Цей метод вимагає пізнання кількісної та якісної своєрідності події, з'ясування як загальних, так і її особливих рис. Цей метод сприяє відновленню минулого адвентистської церкви з урахуванням специфіки історичного часу, дає можливість аналізувати її розвиток: становлення організації; зміни в структурі, кількості громад, основних доктринах; стосунки з владою та іншими релігійними об'єднаннями в їх історичній еволюції, а також у ключових для дослідження ситуаціях. Зазначений метод також відображає відповідний історичний контекст, зокрема ті суспільно-політичні реалії, в яких втілювалася політика самодержавства щодо релігії взагалі й конфесії адвентистів зокрема.

Із загальнонаукових використовується і *метод сходження від конкретного до абстрактного та від абстрактного до конкретного*. Він має два варіанти. Перший із них полягає в тому, що послідовне розгортання абстрактно виражених основних властивостей і суперечностей реальності призводить до конкретного розкриття притаманних цій реальності законів розвитку й функціонування. Другий варіант сходження до конкретного полягає в тому, що з ідеальним станом об'єкта порівнюється його реальний стан і таким чином розкриваються специфіка та ступінь прояву в конкретних часових межах загальні й оптимально виражені риси і закономірності даного об'єкта. Тому цей варіант інколи називають «опусканням» від абстрактного до конкретного [4, с.144, 156, 157].

Одним із засобів уживання зазначеного методу є ізолююче абстрагування, яке розглядає ті або інші властивості об'єкта пізнання як такі, без зв'язку з іншими його властивостями і явища в цілому. Зокрема, за таким принципом розглядається роль німецького чинника в історії адвентизму, який відіграв одну з головних ролей у становленні церковної структури в українських землях та водночас не зробив нову віру «німецькою». Відповідні висновки стають можливими після виокремлення «німецького фактора» із загального контексту дослідження та розгляду його впливу на різноманітні сторони діяльності Церкви адвентистів сьомого дня, а також висвітлення еволюції політики влади щодо адвентистів, зміни в якій залежали й від змін у загальнодержавному ставленні до етнічних німців як у середині держави, так і за її межами.

Під час дослідження використовується й ідеалізація, як ще один шлях сходження від абстрактного до конкретного. Суть її в тому, що в процесі

пізнання подумки формується об'єкт з певними ідеальними властивостями, котрі притаманні йому, проте в дійсності не мають граничного вияву. Зокрема, при розгляді обрядової діяльності віруючих варто абстрагуватися від різноманітних і не завжди чітко виписаних ознак організації адвентистів та за основу потрібно взяти певну громаду (з її місцем розташування, кількісним і соціальним складом тощо) як умовно класичний об'єкт дослідження.

Іншим варіантом абстрагування є розкриття сутності об'єкта як цілого, але на підставі тільки певної сукупності ознак об'єкта при відволіканні від інших відомих його рис. Тобто аналізуються не самі по собі ознаки, а об'єкт як сутнісно-змістова цілісність, виявляються істотні риси функціонування і розвитку предмета як цілого [4, с.148]. Цей спосіб використовується, наприклад, під час пошуку дати появи адвентистів в українських землях. На її виявлення впливають кілька ознак, зокрема територіальна компактність можливих представників конфесії, перші конкретні згадки про них у кількох (а не одному) джерелах, умовність визнання можливого створення громади без дотримання доктринальних чинників.

Інший характер має абстрагування через ототожнення нетотожного. В цьому разі може вживатися вимірювання, як один із методів пізнання властивостей досліджуваних об'єктів. Оскільки будь-яке вимірювання у зв'язку з історично-пізнавальною обмеженістю способів його проведення завжди відносне, тому на практиці потрібно домагатися найбільш точного вимірювання, а також усереднювання здобутих показників. Зокрема, цей принцип застосовується під час визначення середнього розміру оплати праці священнослужителів, а також розміру десятини, пожертвованої «пересічним адвентистом» на українських землях. У цих випадках зазначені величини вираховуються абстраговано з огляду на нетотожні до фінансів, опосередковані чинники морально-етичного, кліматичного, фізичного та іншого змісту.

Ототожнення нетотожного застосовується й при класифікації адвентистів і виділенні їх із загальної маси «штундистського» або «сектантського» руху. Складність цього процесу полягає в тому, що ознаки, які розділяють певні релігійні течії в названих групах, досить умовні, оскільки в дійсності вони перебувають у динаміці формування щонайменше до кінця XIX і в перші роки XX століття. Крім того, виділити лише на основі однієї або двох рис той або інший релігійний рух, у тому числі й адвентистський, в умовах обмеженої та не завжди компетентної інформації складно.

Широко застосовується ще один із загальнонаукових методів — *системний аналіз*, який направлений на вивчення системного аспекту і природи об'єктивної реальності. Системний аналіз нерідко вимагає застосування кількісних чинників, що приводить до розкриття якості відповідного явища. Так, під час визначення передумов виникнення та становлення адвентизму аналізуються й виокремлюються ті аспекти загального пізнього протестантського руху, які безпосередньо впливають на зародження і формування нового різновиду цього руху — адвентизму. За таким же принципом визначаються й конфесійні чинники зростання адвентистів.

Крім перелічених вище загальнонаукових методів, у дослідженні варто використати й інші, зокрема *індукцію і дедукцію*, які представляють різні підходи до розкриття суті досліджуваних явищ. На основі індукції визначаються, наприклад, дати зародження адвентизму в цілому в українських землях та в окремих їх регіонах. Дедуктивний принцип може широко

застосовуватися у п'ятому розділі для виділення місця адвентистів у загальній політиці імперської влади щодо євангельських течій.

Описові методи як засіб і форма викладення інформації про досліджувані явища вживані під час викладення значної частини тексту, зокрема під час висвітлення історії адвентизму на Американському континенті та Європі, при характеристиці розвитку громад в окремих регіонах.

За допомогою *кількісних методів* можуть аналізуватися цифрові дані щодо мережі організації адвентистів та чисельності їх віруючих.

Написання розділових і загальних висновків та певних узагальнень у ході викладення матеріалу буде неможливе без застосування *методу аналізу й синтезу*.

Застосування *емпіричного методу* дозволило б зібрати та проаналізувати первинну інформацію про діяльність громад адвентистів сьомого дня в окремих регіонах. Для цього широко залучаються архівні та інші джерела.

За *проблемно-хронологічним методом*, що, як відомо, передбачає з'ясування окремих блоків питань, послідовно розташованих у певному часовому зрізі, будується вся структура нашого дослідження, кожна складова котрого розглядає окремий аспект пошуку. Максимально всебічно проблемно-хронологічний виклад варто застосовувати при розкритті еволюції взаємовідносин влади та адвентистів упродовж досліджуваного періоду.

Тісно пов'язаним із попереднім є *метод періодизації*, який лягає в основу поділу політики самодержавства щодо протестантів узагалі й адвентистів зокрема. Її віхами є законодавчі рішення царату в релігійній сфері, що були доленосними для конфесії адвентистів.

З метою ґрунтовного осмислення досліджуваних явищ і процесів у науковій розвідці також є бажаними й *спеціально-історичні методи* пізнання, які являються собою те або інше поєднання загальнонаукових методів, спрямованих на вивчення об'єкта історичного пізнання, тобто таких, які враховують особливості цього об'єкта, виражені в загальній теорії історичного пізнання. До основних загальноісторичних методів наукового пізнання належать: історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний та історико-системний. Водночас при використанні будь-якого з названих загальноісторичних методів застосовуються й загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція і дедукція, опис і вимірювання тощо), які слугують конкретними пізнавальними засобами, необхідними для реалізації підходів та принципів, що лежать в основі провідного методу.

Історико-генетичний метод належить до числа найбільш поширених в історичних дослідженнях. Його суть полягає в послідовному розкритті властивостей, функцій та змін досліджуваних реалій у процесі їх історичного руху, що дозволяє найбільше наблизитися до розкриття дійсної історії об'єкта. Пізнання проводиться послідовно від одиничного до особливого, а потім — до загального. За логічною природою історико-генетичний метод є аналітично-індуктивним, а за формою подачі інформації про досліджувану реальність — описовим. Цей метод дозволяє показати причинно-наслідкові зв'язки і закономірності історичного розвитку в їхній безпосередності, а історичні події та особистості схарактеризувати в їх індивідуальності й образності [4, с.170]. Історико-генетичний метод сповна можна використати під час розгляду політики самодержавства щодо адвентистів упродовж усього періоду дослідження. Кожен етап цієї політики в певних хронологічних межах розкладається на окремі складові (зміни в законодавстві, адміністративні, репресивні заходи тощо), піддається аналізу, а потім інтегрується в загальну сутність ставлення влади до конфесії адвентистів загалом та до окремих її

віруючих зокрема. У свою чергу, кожен наступний етап державної політики генетично пов'язаний з попереднім і фактично впливає з нього, що, на нашу думку, дає змогу найбільш повно й системно розкрити зміст питання.

Історико-порівняльний метод надає можливість для пояснення розглядуваних фактів, розкриття сутності досліджуваних явищ за схожістю і відмінністю притаманних їм форм, а також для проведення порівняння у просторі й часі. Цей метод використовується для виокремлення із загальнопротестантських конфесійних чинників тих, які вплинули на становлення та зростання конфесії адвентистів. Шляхом порівняння з іншими євангелістами оцінюється видавнича, освітня і місіонерська діяльність адвентистів, а також реакція кожної з протестантських церков на заходи влади в релігійній сфері, наприклад, на негативні зміни в законодавстві або виконанні військового обов'язку.

Розкрити передумови і причини зародження адвентизму в українських землях, ураховуючи головні ознаки його появи на історичній батьківщині та на ґрунті загальних рис пізнього протестантизму, дозволить *історико-типологічний метод*. Він виражає сутність суспільно-історичних явищ через виявлення того єдиного, яке є притаманне багатогранності тих або інших поєднань індивідуального (одиничного). Головним засобом методу є типологізація, котра спрямована на виявлення сутності однорідних об'єктів і явищ у просторовому або часовому аспектах [4, с.176].

Наукове пізнання через призму *історико-системного методу* дає можливість поєднати у суспільно-історичному розвитку одиничне, загальне й особливе. Зокрема, в такому перетині розкриваються взаємовідносини Російської православної церкви з «сектантами» впродовж усього досліджуваного періоду, де одиничне представлене адвентистською церквою, загальне — течіями євангельського спрямування (баптистами, євангельськими християнами), а особливе — політикою Російської православної церкви щодо всіх них.

Розкриття теми забезпечується й дотриманням низки методологічних принципів. До них передусім належить *принцип об'єктивності*, що орієнтує на соціально-політичну нейтральність, вимагає всебічного аналізу історичних фактів, подій, процесів. Використання цього принципу, зокрема значної кількості архівних джерел, дало змогу б спростувати, уточнити і значно розширити окремі факти про діяльність Церкви адвентистів сьомого дня в українських землях, визначити нові підходи до релігійної політики самодержавства.

Принцип світоглядного плюралізму дозволив би зробити всебічний огляд історичної літератури та джерел з теми, що сприяло б відображенню різноманітних, часто протилежних поглядів на ті чи інші аспекти діяльності адвентистів і ставлення до них царської влади. Крім того, варто дотримуватися такого етичного принципу наукового пошуку як *конфесійна незаангажованість*.

На завершення зазначимо, що застосування лише деяких методів не дає змоги з'ясувати всі аспекти зазначеної проблеми. Тому для уникнення односторонності, упередженості та поверховості дослідження варто намагатися використовувати різноманітні наукові методи комплексно. Дотримання низки загальних і спеціальних методологічних принципів дозволяє комплексно і ґрунтовно розглянути еволюцію Церкви адвентистів сьомого дня в українських землях у складі Російської імперії.

 Примітки

1. Белов А.В. Адвентисты / Анатолий Васильевич Белов. — М.: Наука, 1964. — 159 с.
2. Бондарь С. Адвентизм 7-го дня / Сергей Бондарь. — СПб.: Из-во Департамента духовных дел, 1911. — 103 с.
3. Жукалюк Н., Любашенко В. История Церкви христиан Адвентистов седьмого дня в Украине / Николай Жукалюк, Виктория Любашенко. — К.: Джерело життя, 2003. — 320 с.
4. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования / Иван Дмитриевич Ковальченко. — М.: Наука, 1987. — 440 с.
5. Лебсак Г.И. Великое Адвентистское Движение и Адвентисты Седьмого Дня в России / Генрих Иванович Лебсак. — Ростов-на-Дону: Издание Церкви АСД, 2006. — 352 с., с илл.
6. Любашенко В.І. Історія протестантизму в Україні: Курс лекцій / Вікторія Іванівна Любашенко. — Львів: Видавнича Спілка «Просвіта», 1995. — 350 с.

Р.А.Ситарчук

Методы исследования деятельности адвентистов седьмого дня в украинских землях

В статье рассматриваются методы исследования деятельности адвентистов седьмого дня в украинских землях в составе Российской империи.

Ключевые слова: адвентизм, исследование, метод.

R.A.Sitarchuk

Methods of Investigation of the Seventh Day Adventists Activities in Ukraine

The article deals with the methods of research used to study the Seventh Day Adventists Activities in Ukraine when it was an integral part of the Russian empire.

Key words: Adventism, research, methods.

Надійшла до редакції 4 лютого 2009 року

